

Коляда Н. М. Організатор соціального виховання в Україні Арнаутов Василь Олексійович (1881 – 1938) / Н. М. Коляда // Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 22 жовтня 2015 . – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 184–196.

УДК 37 (09) (477)

Наталія Коляда

ОРГАНІЗАТОР СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ АРНАУТОВ ВАСИЛЬ ОЛЕКСІЙОВИЧ (1881 – 1938)

Коляда Н. М. Організатор соціального виховання в Україні Арнаутов Василь Олексійович (1881 – 1938).

У статті висвітлено діяльність одного з організаторів соціального виховання в Україні – Арнаутова Василя Олексійовича (1881 – 1938). Автором досліджено творчий спадок освітянина, історика освіти, працівника освітніх установ, керівника закладів соціального виховання, практичного діяча з організації захисту дитинства, одного з ініціаторів розвитку шкільної кооперації тощо. На особливу увагу заслуговує аналіз внеску В. Арнаутова у становлення та розвиток теорії і практики дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: Арнаутов Василь Олексійович, соціальне виховання, дитячий рух, захист дитинства, шкільна кооперація.

Одним із перспективних і нетрадиційних напрямів сучасних наукових досліджень учені справедливо називають мікроісторію – антропологічно орієнтований експериментальний напрям, що передбачає вивчення історії через всебічне відтворення життя „маленьких людей”, одного з „незнаменитих” і в той же час у чомусь нетривіальних представників того чи іншого соціального прошарку та надає дослідженням „людський вимір”.

Поява мікроісторії як наукового напрямку ознаменувала утвердження нового, особистісно-психологічного підходу до аналізу минулого. На думку істориків, як жанр наукового дослідження мікроісторія з'явилася вчасно – саме тоді, коли і традиційні (антикварні), і осучаснені методи дослідження локальності виразно виявили свою недостатність, а усталена джерельна база – ознаки вичерпаності.¹

У контексті нової парадигми гуманітарних дослідницьких програм, переорієнтації науковців від дослідження суспільства, нації, колективної самосвідомості на аналіз досвіду самоідентифікації окремої людини, що відчуває себе членом певної спільноти підсилюється актуальність одного із провідних напрямів історико-педагогічних досліджень – творчої біографії видатних освітян минулого, оскільки педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями.²

У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження однієї з яскравих сторінок в історії розвитку вітчизняної педагогічної думки – діяльність науково-педагогічної інтелігенції 20–30-тих років ХХ ст. – суб'єкта культурно-освітнього та суспільно-політичного життя, творця та носія інтелектуального потенціалу країни, людей творчих, геніальних, енергійних... справжніх творців своєї епохи. Серед них – Василь Олексійович Арнаутов – освітянин, історик освіти, працівник освітніх установ, керівник закладів соціального виховання, практичний діяч з організації захисту дитинства, один з ініціаторів розвитку шкільної кооперації, організатор дитячого руху в Україні... людина активна, завзята, рішуча.

Деякі аспекти діяльності В. Арнаутова висвітлені у працях, присвячених історії становлення та розвитку дитячого руху, загальних

---

¹ Верменич Я. В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 157–161.

² Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: підходи до загальних проблем. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 36.

історичних та історико-педагогічних розвідках.³ Серед інших заслуговує на увагу, насамперед, книга „Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941)” (автори: В. Марочко та Г. Хіллїг; Київ, 2003) – підсумок науково-дослідного проекту (1997-2000 рр.) за підтримки Фольксвагенштїфтунг європейської програми вивчення соціально-деомграфїчних наслідків панування тоталїтарних систем в ХХ ст. На основї аналізу колосального фактологічного матеріалу (великої колекції архївно-кримїнальних справ репресованих освїтян в Україні та публікацій періодичної преси 30-тих років ХХ ст.) авторами було зображено трагічну долю освїтян України. У нарисї „Органїзатор соцвиху Василь Арнаутов: чесний, працездатність чудова, навантеження надмірне” висвітлено основні вїхи життя педагога, його громадянську позицію, освїтню роботу та участь у політичних процесах.⁴

Проте творчий спадок Василя Олексїйовича Арнаутова як органїзатора дитячого руху в Україні, ініціатора розвитку шкільної кооперації, практичного діяча з органїзації захисту дитинства і т.п. є недостатньо вивченою, що і стало **метою** нашого дослідження.

Народився Василь Олексїйович 18 березня 1881 р. у с. Катаржино на Одещинї. Середню освїту отримав у 3-й Одеській гїмназїї, вищу — на історичному віддїленнї історико-філологічного факультету Імператорського Новоросїйського університету (1899–1903). Його безпосереднім учителем був викладач університету професор І. Линниченко, під керївництвом якого В. Арнаутов студїював давньоруські літописи, роботи О. Шахматова, органїзовував лекції для простолюду на Слобїдцї-Романївцї в Одесї. 11 жовтня 1908 р. Василь Олексїйович був обраний у члени Педагогічного віддїлу університету.⁵

³ Музичко О. Є. Арнаутов Василь Олексїйович (1881–1938) / О. Є. Музичко // Одеські історики: енциклопедичне видання / відп. ред.: В. А. Савченко ; Асоціація європейської культури, ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друкарський дїм, 2009. – Т. 1 : (початок ХІХ – середина ХХ ст.) . – 2009 . – С. 30–32; Фурсенко Л. І. Арнаутов Василь Олексїйович / Л. І. Фурсенко // Наша школа . – 2013 . – № 5 . – С. 2–3.

⁴ Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хіллїг. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 187–193.

⁵ https://uk.wikipedia.org/wiki/Арнаутов_Василь_Олексїйович

Дослідники постаті В. Арнаутова відзначають його вражаючу політичну активність. За словами авторів книги „Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941)” В. Марочка та Г. Хілліга, сучасникам „... залишається захоплюватися героїчною відвагою прапорщика й лівого есера, котрий скрізь встигав: командувати фронтом, вчинити розкол партії, побувати серед більшовицького ревкому, повернутися з оточення до есерівського осередку Одеси. Громадянська війна, „ходіння” чи блукання інтелігенції в коридорах різних політичних режимів – явище типове, все могло статися”.⁶

В. Арнаутов присвятив себе революційній діяльності у лавах партії соціалістів-революціонерів: до 1917 р. під час учителювання в Одесі та різних містах Російської імперії організовував нелегальну політичну роботу, зазнавав переслідувань поліції; у 1917–1920 рр. – був одним із активних борців за встановлення радянської влади в Україні; у 1919–1920 рр. – очолював революційні дружини в Одесі; на початку 1920-тих років перебував у лавах есерів-боротьбістів, але згодом вступив до КП(б)У.⁷

Свою політичну активність В. Арнаутов поєднував із різноаспектною освітянською працею: заступник завідувача Харківським губвідділом освіти (30 травня – 17 листопада 1920 р.), завідувач відділом і член Колегії Головоцвиху, завідувач відділом дитустанов Головоцвиху Наркомосу (з 15 вересня 1922 р.), заступник голови секції ЦК допомоги голодуючим дітям, завідувач Управлінням соцвиху при Наркомосі, фаховий рецензент Науково-педагогічної комісії Головоцвиху, голова Науково-педагогічної комісії Головоцвиху, голова Головоцвиху (січень 1927 р. – листопад 1928 р.), викладач факультету соціального виховання Харківського інституту народної освіти (1927 р.), ректор Одеського інституту народного господарства (з 19 жовтня 1928 р.) та професор 2-ої категорії по кафедрі

---

⁶ Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хілліг. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 188.

⁷ https://uk.wikipedia.org/wiki/Арнаутов_Василь_Олексійович

економічної політики (з 12 вересня 1929 р.), співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки.⁸

У творчому доробку В. Арнаутова мало суто науково-історичних праць, свою кваліфікацію він реалізовував у педагогічних та суспільно-політичних працях. Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. та наприкінці життя він працював як історик, здебільшого джерелознавець. Василь Олексійович став одним з перших істориків радянської педагогіки, одним з перших здійснив спробу періодизації початкового етапу розвитку радянської системи освіти, пов'язавши їх з етапами господарського та політичного розвитку країни.⁹

В. Арнаутов – один із головних теоретиків радянської освітньої системи, пропагандист ідеї дерусифікації України, постійний активний учасник різних заходів, з'їздів, засідань з питань захисту дитинства, дитячого руху, школи, соціального виховання, трудової школи, ролі вчителя у вихованні підростаючого покоління і т.д. Погляди щодо цих та інших проблем знайшли відображення у працях педагога.¹⁰

Йому належить цілий ряд праць з теорії та методики організації дитячого руху, опублікованих на сторінках журналів „Радянська освіта”¹¹, „Дитячий рух”¹², „Путь просвещения”¹³, „Друг детей”¹⁴ та інших всеукраїнських та регіональних періодичних видань.

Зокрема, В. Арнаутов був членом редакційної колегії журналу „Дитячий рух” (1925–1934 рр.) – щомісячний орган Центрального бюро

⁸ Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хілліг. – К. : Наук. світ, 2003. – 302 с.

⁹ Арнаутов В. «Киевская» летопись Супрасльского сборника (к вопросу о Смоленском летописании) / В. Арнаутов // Известия отделения русского языка и словесности императорской АН. – 1909. – Т. 14. – Кн. 3. – С. 5–7; Арнаутов В. Короткий нарис історії соцвиху / В. Арнаутов // Записки Харківського інституту Народної освіти ім. О. Потебні. – Т. 2. – 1927. – С. 3–17; Арнаутов В. Прежде и теперь / В. Арнаутов. – Х., 1926. – 76 с.

¹⁰ Арнаутів В. Навчання грамоти / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 3. – С. 28–34; Арнаутов В. Дитячий рух на селі / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1923. – № 1. – С. 81–86; Арнаутов В. Замітки про ролю романтики між дітьми / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1925. – № 1. – С. 33–39; Арнаутов В. На боротьбу за культурну людину / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1928. – № 6–7. – С. 2.

¹¹ Арнаутів В. Засоби педагогічного впливу в колективах Ю.Л. / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 28–30.

¹² Арнаутов В. Шкільна кооперація на пленумі ЦБ КДР / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1926. – № 7–8. – С. 1–3.

¹³ Арнаутов В. Учитель и детское движение / В. Арнаутов // Путь просвещения. – 1923. – № 7–8. – С. 50–57.

¹⁴ Арнаутов В. Кооперация в школе / В. Арнаутов // Друг детей. – 1925. – № 7–8. – С. 19–24.

Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, згодом – орган ЦК ЛКСМУ та Харківського обкому ЛКСМУ. Упродовж майже 10-річного періоду функціонування журнал був своєрідним центром дитячого руху в Україні: відображав актуальні проблеми становлення та розвитку дитячих комуністичних організацій, виступав ініціатором та пропагандистом нових форм і методів роботи юних ленінців, висвітлював передовий досвід діяльності піонерських організацій в Україні та за рубежем.

Так, у статті „П’ять років дитячої періодичної преси на Україні” (Дитячий рух. – 1927. – №7–8) В. Арнаутов критично аналізує дитячу періодику як невід’ємну частину дитячого комуністичного руху, головні етапи якого „крок за кроком” відбивалися на шпальтах дитячих газет і журналів. В історичному екскурсі п’ятиріччя дитячої преси в Україні автор проаналізував як всесоюзні („центральні”), так і регіональні („провінційні”) періодичні органи для дітей: „Юный Спартак” (15 грудня 1922 р.), «Юный Ленинец», «Юний Ленінець» (1925), „Червоні квіти” (1 жовтня 1923 р.), „Октябрьские всходы” (лютий 1924 р.), „Більшовиченята” (Київ), „Будь наготові” (Дніпропетровськ). Ґрунтовний аналіз періодичних видань підкріплено статистикою щодо загального тиражу дитячих видань, кількості дитячих кореспондентів, індивідуальних передплатників і т.п.¹⁵.

В. Арнаутов зазначає, що головне завдання дитячої преси, як і всього дитячого комуністичного руху – „... класово-пролетарське виховання дітей, тобто внесення політики в дитяче життя”.¹⁶ Поряд з цим автор застерігає дописувачів та редакторів від так званих „перехилів” у цій справі, оскільки, за його словами, іноді „гола політика” дивилася на дітей зі шпальт дитячих газет.

Підкреслюючи позитивні моменти в розвитку дитячої періодичної преси, В. Арнаутов одночасно торкається і певних недоліків. Зокрема, щодо недостатності уваги з боку керівних органів, потреби в „обслуговуванні” не

---

¹⁵ Арнаутов В. П’ять років дитячої періодичної преси на Україні / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1927. – № 7–8. – С. 19–20.

¹⁶ Там само. – С. 18.

лише піонерів, але й усіх дітей, у залученні більш авторитетних літературних сил, дотриманні чистої літературної мови та покращенні зовнішнього вигляду дитячих видань, від яких іноді „тхне халтурою”.¹⁷

В. Арнаутов, науковець Українського науково-дослідного інституту педагогіки, тісно співпрацював з відомими в освітянській галузі людьми, представниками педагогічної думки 20-тих рр. ХХ ст. Серед них, І. Соколянський – педагог, педолог, фахівець з проблем спеціальної педагогіки, організатор освіти і науки в Росії та Україні, відомий теоретик вітчизняного дитячого руху 20-тих років ХХ ст., людина різнобічних знань і високоосвічений фахівець світового значення.

Спільні погляди освітян щодо питання теорії та практики дитячого руху висвітлено у статті „Школа та дитрух на Україні” (Радянська освіта. – 1925. – №5). Ця публікація також увійшла до збірки „Хрестоматія по детскому движению” (1925), укладеної М. Мироновим.¹⁸ І. Соколянський та В. Арнаутов здійснили історичний аналіз основних напрямів початкового етапу розвитку дитячого руху в Україні (1922 р.): перший заснований на положеннях скаутизму та біогенетичній теорії із збереженням таких „пережитків” номенклатури, як піонер, загін, вожатий, форпост; другий полягав у „сліпому наслідуванні” партійних форм роботи.¹⁹

У статті вміщено практичні рекомендації щодо узгодження роботи піонерських колективів з роботою школи, звертаючи увагу на її особливості в місті та селі. Крім того, з метою уникнення так званого „паралелізму” та перевантаження дітей, автори дають конкретні поради (так звані „лінії”) щодо розмежування роботи колективів юних лєнінців та школи.²⁰

У статті „Засоби педагогічного впливу в колективах Ю.Л.” (Радянська освіта. – 1925. – №5) В. Арнаутов торкається актуальних проблем соціального виховання – занепаду внутрішньої піонерської роботи та

¹⁷ Там само. – С. 21.

¹⁸ Соколянський І. Школа и детское движение (тезисы) / И. Соколянский, В. Арнаутов // Хрестоматія по детскому движению. – Х. : Юношеский сектор издательства «Пролетарий», 1925. – С. 97–100.

¹⁹ Соколянський І., Арнаутів В. Школа та дитрух на Україні / І. Соколянський, В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 11.

²⁰ Там само. – С. 13–15.

дисципліни: „В самому колективі слід відмітити деякий занепад товариського зв'язку та дисципліни серед юнаків-ленінців, доводиться констатувати, що закони й звичаї Ю.Л. засвоєно слабо або що ними дехто нехтує; наприклад: цигарка, крадіжки, пияцтво, бійки, зловживання ленінським ім'ям, чванство перед неленінцями. Неуспішність в учбі, погане поведження на зборах ланки й колективу й т.ін.”²¹

Автор дає конкретні рекомендації для організаторів дитячого руху (так званих „прикріплених” комсомольців) щодо вибору засобів педагогічного впливу, а саме: засоби педагогічного впливу загального характеру (правильна організація керівництва колективом юних ленінців; правильна організація самих піонерів; правильна постановка праці з ланковими; внесення плановості в роботу; діловий характер та планове проведення загальних зборів); спеціальні засоби педагогічного впливу (товариське обговорення випадків „ухилу” від нормальної поведінки на зборах ланки (у виняткових випадках – на загальних зборах колективу); розгляд питання про виключення з піонерського колективу (лише в „надзвичайних випадках шляхом часткової або тимчасової ізоляції винуватців”).²²

У статті „Про стінгазету молодих ленінців» (Радянська освіта. – 1925. – №11) педагог дає практичні поради щодо організації роботи з видання стінної газети – органу дитячої творчості, який посідав значне місце в роботі колективу піонерів: „За допомогою стінгазети члени колективу відмічають хороше й погане в житті свого колективу та вчаться критично ставитися до своєї роботи. Разом з тим вони вчаться викладати думки свої на папері, звикають до літературного слова, взагалі готуються стати за робкорів сількорів та літераторів (журналістів, поетів, учених)”.²³

Значна частина праць В. Арнаутова присвячена розвитку кооперативного руху, кооперативного шкільництва – „здорового явища дитячої суспільності”, „значного соціального явища”, „галузі в роботі

²¹ Арнаутів В. Засоби педагогічного впливу в колективах Ю.Л. / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 29–30.

²² Там само. – С. 28–30.

²³ Арнаутів В. Про стінгазету молодих ленінців / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 11. – С. 20.

дитячого комуністичного руху”, іноді єдиної форми суспільного виховання дітей на ґрунті задоволення їхніх реальних потреб.²⁴ На його думку, кооперативний рух не є незалежною організацією дитячої активності, а однією з форм громадсько-політичного виховання дітей. Тому кооперацію в школі треба міцно „ув’язати” з піонерським життям. Саме на піонерів покладалася основна місія у справі кооперативної пропаганди як на „ініціативне бюро організаторів кооперативу”.²⁵

Про це, зокрема, йшлося на пленумі Центрального бюро Комуністичного дитячого руху (ЦБ КДР) у 1926 р. У статті „Шкільна кооперація на пленумі ЦБ КДР” (Дитячий рух. – 1926. – №7–8) В. Арнаутов висвітлює основні аспекти розвитку шкільної кооперації як складової дитячого комуністичного руху. Зваживши всі позитивні та негативні явища в житті шкільних кооперативів, делегати пленуму дійшли висновку, що безпосереднє керівництво шкільною кооперацією має здійснювати ЛКСМ „по лінії” дитячого комуністичного руху. У рішенні пленуму зазначалося, що піонери – не лише ініціатори у цій справі, але й зразкові члени шкільного кооперативу, які прагнуть до „... всебічного поліпшення справи, знищення зловживань і непорядків взагалі та пропаганди ідей кооперації серед дітей та батьків розуміється без жодного нажиму на дитячу масу, без зловживань авторитетом піонерорганізації тощо”.²⁶

Однією з узагальнених праць педагога є брошура „Кооперування дітей” (1926), рецензію на яку дав один із теоретиків кооперативного руху А. Гуларій (Дитячий рух. – 1926. – №6–8). У брошурі вміщено теоретичне обґрунтування дитячої кооперації, нариси з історії її становлення і розвитку та практичні аспекти організації роботи дитячих кооперативів. Окремий розділ присвячено питанням участі піонерів у дитячій кооперації. Загалом А. Гуларій дає позитивну оцінку праці В. Арнаутова (за виключенням пропозиції щодо організації виробничих кооперативів при піонерських

²⁴ Арнаутов В. Кооперація в школі / В. Арнаутов // Друг детей. – 1925. – № 7–8. – С. 19–24.

²⁵ Арнаутов В. Кооперація в школі / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1925. – № 8–9. – С. 45–47.

²⁶ Арнаутов В. Шкільна кооперація на пленумі ЦБ КДР / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1926. – № 7–8. – С. 1–3.

клубах). На думку рецензента, ця брошура є цінним підручником для працівників дитячого руху, вчителів, усіх тих, хто „... безпосередньо стикається з цілою низкою практичних питань диткооперації”.²⁷

У творчому доробку В. Арнаутова належне місце відводимо праці „Голод и дети на Украине. По данным секции помощи голодающим детям при Центр. соц. защиты детей на Украине и по др. Материалам” (1922) – єдиній книзі про голодування дітей в Україні періоду 1921-1922 рр.²⁸

Дослідники В. Марочко та Г. Хілліг відзначають вражаючу працездатність, якою В. Арнаутов вирізнявся серед інших функціонерів Наркомосу. Свідченням цього є „секретні відзиви” про педагога керівників Наркомосу та його ключових установ на засіданні Центральної Атестаційної Комісії (16 липня 1924 р.): „чесний, чудова працездатність, навантаження надмірне” (Л. Менжинська, голова Головоцвуху); „чесний працездатність добра, для НКО цінний працівник” (Я. Ряппо, заступник наркома освіти).²⁹

Однак, ні повна відданість, ні чесність В. Арнаутова не стали аргументами для чекістів у хвилі масових політичних репресій проти співробітників Народного комісаріату освіти, Українського науково-дослідного інституту педагогіки, професорів та викладачів, працівників народних відділів освіти, вчителів загальноосвітніх шкіл.

В березні 1931 р. на засіданні дискусійної сесії Українського науково-дослідного інституту педагогіки (15-20 лютого 1931 р.) про нього згадували через „нечіткість методологічних позицій”, поширення „занепадницьких тверджень про стан і роль школи в часи загострення класової боротьби, в добу реконструкції”.³⁰ Через 6 років, восени 1937 р., про нього знову „згадали”: спочатку на шпальтах газети „Молода гвардія” (4 жовтня 1937 р.) як колишнього члена ЦК есерівської партії, в минулому „білого офіцера”,

²⁷ Гурарій А. В. А. Арнаутов – Кооперування дітей / А. Гурарій // Дитячий рух. – 1926. – № 6–8. – С. 40–41.

²⁸ Голод и дети на Украине. По данным секции помощи голодающим детям при Центр. соц. защиты детей на Украине и по др. материалам / сост. В. А. Арнаутов. – Х. : Ред.-изд. Отдел НКП, 1922. – 48 с.

²⁹ Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хілліг. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 191.

³⁰ В боротьбі за марксо-ленінську педагогіку : матеріали дискусійної сесії УНДІПу. – Харків : ДВУ, 1931. – С. 294.

активного учасника боротьби проти радянської влади; а згодом – в НКВС. Далі – арешт за причетність до „контрреволюційного есерівського підпілля” (1 листопада 1937 р.), допити з вимогою зізнання та вирок, винесений Воєнною Колегією Верховного суду СРСР у Києві 22 вересня 1938 р. – розстріляти. У 1939 р. з бібліотек вилучено всі праці Василя Олексійовича. Реабілітовано В. Арнаутова 29 вересня 1956 р.³¹

Різномасштабна творча біографія Василя Олексійовича Арнаутова – справжньої особистості, виразника думки і практики своєї епохи, людини активної завзятої, рішучої – потребує об’єктивного вивчення, ґрунтовного аналізу його освітньої діяльності, творчого доробку та всебічного висвітлення в контексті дослідження вітчизняної педагогічної думки. Подальшого вивчення потребують такі сторінки діяльності В. Арнаутова, як участь в організації захисту дитинства, розвитку шкільної кооперації, соціального виховання в Україні та ін.

Список використаних джерел

1. Арнаутів В. Засоби педагогічного впливу в колективах Ю.Л. / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 28–30.
2. Арнаутів В. Навчання грамоти / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 3. – С. 28–34.
3. Арнаутів В. Про стінгазету молодих лєнінців / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 11. – С. 20–22.
4. Арнаутів В. Романтика в дитрухові / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 10. – С. 8–13.
5. Арнаутів В. Учителство й Перше Травня / В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 4. – С. 1–4.
6. Арнаутов В. «Киевская» летопись Супрасльского сборника (к вопросу о Смоленском летописании) / В. Арнаутов // Известия отделения русского языка и словесности императорской АН. – 1909. – Т. 14. – Кн. 3. – С. 5–7.
7. Арнаутов В. «Педагогическая мысль» / В. Арнаутов // Путь просвещения. – 1923. – № 3–8. – С. 228–232.
8. Арнаутов В. Всегда готовы / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1928. – № 10. – С. 47.

³¹ Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хіллїг. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 188.

9. Арнаутов В. Всесоюзное методическое совещание в Москве / В. Арнаутов // Путь просвещения. – 1924. – № 4–5. – С. 207–211.
10. Арнаутов В. Дитячий рух на селі / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1923. – № 1. – С. 81–86.
11. Арнаутов В. До роботи! / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1925. – № 8–9. – С. 1–5.
12. Арнаутов В. Замітки про роллю романтики між дітьми / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1925. – № 1. – С. 33–39.
13. Арнаутов В. Кооперація в школі / В. Арнаутов // Друг дітей. – 1925. – № 7–8. – С. 19–24.
14. Арнаутов В. Кооперація в школі / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1925. – № 8–9. – С. 45–47.
15. Арнаутов В. Короткий нарис історії соцвиху / В. Арнаутов // Записки Харківського інституту Народної освіти ім. О. Потебні. – Т. 2. – 1927. – С. 3–17.
16. Арнаутов В. На боротьбу за культурну людину / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1928. – № 6–7. – С. 2.
17. Арнаутов В. О коммунистическом детском движении / В. Арнаутов // Друг дітей. – 1925. – № 6. – С. 9–10.
18. Арнаутов В. О школьной хрестоматии / В. Арнаутов // Путь просвещения. – 1924. – № 2. – С. 50–60.
19. Арнаутов В. П'ять років дитячої періодичної преси на Україні / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1927. – № 7–8. – С. 18–22.
20. Арнаутов В. Прежде и теперь / В. Арнаутов. – Х., 1926. – 76 с.
21. Арнаутов В. Радянська Трудова школа та її еволюція за 10 років / В. Арнаутов // Радянська освіта. – 1927. – № 11. – С. 16–23.
22. Арнаутов В. Стан школи соцвиху / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1929. – № 1. – С. 19.
23. Арнаутов В. Українізація роботи ЮП / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1928. – № 2. – С. 37–39.
24. Арнаутов В. Учитель и детское движение / В. Арнаутов // Путь просвещения. – 1923. – № 7–8. – С. 50–57.
25. Арнаутов В. Шкільна кооперація на пленумі ЦБ КДР / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1926. – № 7–8. – С. 1–3.
26. Арнаутов В. А. Кооперування дітей (для вчителів та робітників дитруху) / В. А. Арнаутов. – Харків : Книгоспілка, 1926. – 51 с.
27. Арнаутов В. Методика проведення революційних свят колективами молодих ленінців / В. Арнаутов // Молоді ленінці на селі : збірник провідних матеріалів. – Х. : Державне видавництво України, 1925. – С. 51–54.
28. В боротьбі за марксо-ленінську педагогіку : матеріали дискусійної сесії УНДІПу. – Харків : ДВУ, 1931. – 125 с.
29. Верменич Я. В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 156–169.

30. Голод и дети на Украине. По данным секции помощи голодающим детям при Центр. соц. защиты детей на Украине и по др. материалам / сост. В. А. Арнаутв. – Х. : Ред.-изд. Отдел НКП, 1922. – 48 с.
31. Гурарій А. В. А. Арнаутв – Кооперування дітей / А. Гурарій // Дитячий рух. – 1926. – № 6–8. – С. 40–41.
32. Залужний О. Умственный и физический труд пионера / О. Залужний, В. Арнаутв // Дитячий рух. – 1929. – № 2. – С. 63.
33. Музичко О. Є. Арнаутв Василь Олексійович (1881–1938) / О. Є. Музичко // Одеські історики: енциклопедичне видання / відп. ред.: В. А. Савченко ; Асоціація європейської культури, ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – Т. 1 : (початок ХІХ – середина ХХ ст.) . – 2009 . – С. 30–32.
34. Обговорення доповіді тов. Арнаутва // Дитячий рух. – 1929. – № 1. – С. 29.
35. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1920-1941) / В. Марочко, Г. Хіллг. – К. : Наук. світ, 2003. – 302 с.
36. Соколянський І. Школа и детское движение (тезисы) / И. Соколянський, В. Арнаутв // Хрестоматия по детскому движению. – Х. : Юношеский сектор издательства «Пролетарий», 1925. – С. 97–100.
37. Соколянський І., Арнаутів В. Школа та дитрух на Україні / І. Соколянський, В. Арнаутів // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 11–15.
38. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: підходи до загальних проблем. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 36–46.
39. Фурсенко Л. І. Арнаутв Василь Олексійович / Л. І. Фурсенко // Наша школа . – 2013 . – № 5 . – С. 2–3.
40. https://uk.wikipedia.org/wiki/Арнаутв_Василь_Олексійович

Kolyada N. M. Organizer of social education in Ukraine Vasily Arnautov (1881 – 1938).

In the article the activity of one of the organizers of social education in Ukraine – Arnautov Vasily (1881 – 1938). The author researched the creative legacy educator, historian of education, worker educational institutions, managers of social education, practice leader for organization of child protection, one of the initiators of school cooperatives, etc. Of particular note is the analysis of V. Arnautov contribution to the formation and development of the theory and practice of children's movement in Ukraine in 20-30 years of the twentieth century.

Key words: Arnautov Vasily, social education, children's movement, child protection, school cooperation.

**Коляда Н. М. Организатор социального воспитания в Украине
Арнаутов Василий Алексеевич (1881 – 1938).**

В статье отражена деятельность одного из организаторов социального воспитания в Украине – Арнаутова Василия Алексеевича (1881 – 1938). Автором исследовано творческое наследие педагога, историка образования, работника образовательных учреждений, руководителя учреждений социального воспитания, практического деятеля по организации защиты детства, одного из инициаторов развития школьной кооперации и т.п. Особого внимания заслуживает анализ вклада В. Арнаутова в становление и развитие теории и практики детского движения в Украине в 20-30-е годы XX в.

Ключевые слова: Арнаутов Василий Алексеевич, социальное воспитание, детское движение, защита детства, школьная кооперация.

Коляда Наталія Миколаївна –
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, доцент